

Світлана Липка

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри німецької філології
факультету іноземних мов
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

**СИНТАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІМЕЦЬКИХ
ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ „ЗУХВАЛИЙ, НАХАБНИЙ“
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)**

Стаття присвячена опису синтагматичних характеристик компонентів лексико-семантичної групи прикметників зі значенням "зухвалий, нахабний" в сучасній німецькій мові з урахуванням їх сполучувальних властивостей з семантичними підкласами іменників, прикметників та дієслів, установлених шляхом статистичного аналізу німецькомовних публіцистичних текстів. У розвідці наведено отримані статистичні дані про обсяг семантичних підкласів, частоту їх вживання, вживаність та широту сполучуваності; за допомогою системно-квантитативного підходу визначено характер лексичної, семантичної та синтаксичної сполучуваності проаналізованих ад'єктивів.

Ключові слова: лексико-семантична група, синтагматичні зв'язки, сполучуваність, квантитативно-формалізовані методики.

**ЛИПКА С.И. СИНТАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НЕМЕЦКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ СО ЗНАЧЕНИЕМ «ДЕРЗКИЙ,
НАГЛЫЙ» (НА МАТЕРИАЛЕ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ).**

Статья посвящена описанию синтагматических характеристик компонентов лексико-семантической группы имен прилагательных со значением "дерзкий, наглый" в современном немецком языке, учитывая их сочетательные свойства с семантическими подклассами имен существительных, имен прилагательных и глаголов, установленных путем статистического анализа немецкоязычных публицистических текстов. В статье

приведены полученные статистические данные об объеме семантических подклассов, частоте их употребления, применяемости и широте сочетаемости; с помощью системно-квантитативного подхода определен характер лексической, семантической и синтаксической сочетаемости проанализированных адъективов.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, синтагматические связи, сочетаемость, квантитативно-формализованные методики.

LYPKA S. I. SYNTAGMATIC CHARACTERISTICS OF ADJECTIVES DENOTING IMPERTINENT BEHAVIOUR IN MODERN GERMAN (ON THE BASIS OF STUDYING MEDIA TEXTS).

The article deals with the description of syntagmatic features of components of lexical-semantic group denoting impertinent behaviour in modern German on the basis of studying media texts. The study of syntagmatic features of adjectives denoting impertinent behaviour is conducted on the basis of researching their frequency of usage, size of the subclass, the extent of syntagmatic connections intensity; lexical (on the level of a word), semantic (on the basis of semantic word subclasses) and syntactic (on the basis of a class of words) combinability with nouns, adjectives and verbs.

Key words: lexical-semantic group, syntagmatic connections, combinability, quantitative-formalized methods.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, слово в мові функціонує не ізольовано, а вступає в різні зв'язки та відношення з іншими мовними одиницями, а також з одиницями вищих рівней мови. Тому досконале дослідження лексичної семантики є неможливим без аналізу особливостей її вияву у процесі комунікації, у певних мовних ситуаціях, а також у текстовому оточенні. У зв'язку з цим у лінгвістиці останнім часом приділяється велика увага проблемі вивчення реалізації семантичного потенціалу слова як контекстно залежної мовної одиниці.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема сполучення слів була предметом дослідження таких визначних лінгвістів як С. Морріс, З. Харріс,

Дж. Лайонз, Н.М. Амосова, Ю.Д. Апресян, В.О. Звєгінцев, М. Кочерган, В.В. Левицький, Г. Пауль, О.О. Потебня, Г.А. Уфїмцева, Д.М. Шмельов, Г. Шпербер та ін. Всі вони дотримуються думки, що для вивчення семантики, для виокремлення найбільш властивих слову сем тощо надзвичайно важливим є дослідження його прагматичних особливостей у великій кількості текстів.

Особливу увагу вивченню варіантів сполучуваності експериментальним шляхом (за допомогою лінгвістичних та статистичних методик) приділяє Чернівецька лінгвістична школа (В.В. Левицький, Л.В. Бистрова, М.Д. Капатрук, О.Д. Огуй та ін.). Вивченням сполучуваності різночастиномовних одиниць в газетно-публіцистичних текстах у німецькій та англійській мовах займались В.М. Баскевич, С.С. Баланюк, Р.М. Мельник, Ж.Б. Черська, О.Д. Данилович та ін., однак сполучуваність компонентів лексико-семантичної групи (далі ЛСГ) прикметників зі значенням "зухвалий, нахабний" в сучасній німецькій мові ще не поставала об'єктом дослідження.

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає у виявленні семантичних властивостей компонентів ЛСГ прикметників на позначення *зухвалої поведінки* у сучасній німецькій мові на ґрунті текстового опису їхніх синтагматичних характеристик. **Завданням** статті є вивчення лексичної і семантичної сполучуваності прикметників на позначення *зухвалої поведінки* з *іменниками, прикметниками та дієсловами* у моделях „досліджуване слово + слово-партнер“, „досліджуване слово + підклас слів-партнерів“, „прикметник + синтаксична позиція“ (атрибут / предикат) за допомогою системно-квантитативного підходу. **Матеріалом** дослідження слугувала вибірка з газетно-публіцистичних текстів німецьких інтернет-видань „Welt“, „Spiegel“, „Frankfurter Rundschau“ за 2011 р. та „Zeit“ за 2009 і 2011 р. р. у межах вибірки 26 млн. слововживань.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сполучуваність є однією з фундаментальних властивостей ЛО, яка відображає синтагматичні відношення між ними, і як різновид дистри-

буції вміщує не тільки валентні, але і невалентні зв'язки (узуальні та okazіональні). На відміну від валентності, сполучуваність не піддається повному дослідженню, оскільки не обмежується лексично та синтаксично. Тому, дотримуючись принципу, що вичерпна інтерпретація системи конкретної мови можлива за умови отримання відомостей про реальну сполучуваність кожного її елемента [2, с. 82-83], у нашому дослідженні ми послуговуємося терміном *сполучуваність*. Останню поділяємо на **лексичну** (на рівні окремого слова), **семантичну** (на рівні семантичних підкласів слів) і **синтаксичну** (на рівні класу слів) [1; 3, с. 243-258]. При вивченні сполучуваності ми враховували саме вплив контексту на визначення семантики досліджуваних лексем.

У ході дослідження зафіксовані лексичні зв'язки розглянутих лексем були представлені у вихідних таблицях. На основі цих таблиць були складені інші таблиці, із даними про такі важливі кількісні характеристики сполучуваності як **обсяг підкласів** (число лексичних одиниць, які складають даний підклас), **частоту їх вживання** (фактичну кількість зафіксованих у ході проведення вибірки з текстів лексичних одиниць, які складають даний підклас, що свідчить про актуальність сумісної появи підкласу з досліджуваними словами), **вживаність** (деяка відносна величина, яка репрезентує відношення частоти вживання підкласу до його обсягу) та **широту**, яка виражається деякою відносною величиною, а саме – відношенням кількості зафіксованих сполучень до загальної кількості можливих зв'язків [4, с. 64].

Тож, в результаті проведеного аналізу вибірки зафіксовано 846 слововживань (СВ) із досліджуваними прикметниками. Оскільки межі статті не дають змоги описати всі ЛО розглянутої ЛСГ, то для опису **семантичної сполучуваності** ми брали прикметники-домінанти попередньо встановлених нами парадигм [5], а саме: *frech* (домінанта всієї ЛСГ прикметників), *unhöflich*, *grob*, *beleidigend*, *anstößig* та *flegelhaft*, які своїм значенням покривають семантичний простір всієї ЛСГ. Дослідження синтагматичних

зв'язків цих лексем з іменниками показало, що найбільшими як за обсягом, так і за частотою сполучуваності та вживаністю є підкласи іменників, що позначають „мову та мовлення, тексти, літературні жанри та твори“ (відповідно – 55 ЛО, 87 слововживань (СВ) та 1,58 (вживаність)), „абстракції на позначення ролі, значення, прикладу, принципу, способу, фактора тощо“ (54 ЛО, 84 СВ, 1,55) та на позначення „професії, роду занять, національності, титулу, звання“ (52 ЛО, 70 СВ, 1,35). Їм дещо поступаються підкласи „Дії, вчинки, процеси, перетворення“ (37 ЛО, 51 СВ, 1,38), „Абстракції, що позначають психічні явища в людині“ (31 ЛО, 49 СВ, 1,58), „Власні назви, імена та прізвиська“ (35 ЛО, 44 СВ, 1, 26), „Людина за віковою, статевою та родинною ознаками“ (14 ЛО, 39 СВ, 2,79), „Обсяг, вид, джерело інформації та знань“ (17 ЛО, 30 СВ, 1,76), а також „Люди, пов'язані певними взаємовідносинами, охарактеризовані притаманними їм властивостями“ (15 ЛО, 26 СВ, 1,73). Значно нижчі кількісні характеристики сполучуваності проявилися з підкласами „Природа: фауна“ (6 ЛО, 8 СВ, 1,33), „Неживі предмети, речі, механізми“ (3 ЛО, 8 СВ, 2,66), „Зовнішність людини, структура та частини тіла“ (5 ЛО, 7 СВ, 1,4), „Робота, праця, продукт діяльності“ (5 ЛО, 5 СВ, 1).

Аналіз синтагматичних зв'язків з підкласами прикметників показав, що найчастіше досліджувані ЛО, які за своїми семантичними характеристиками відносяться до прикметників **підкласу живих істот, характерологічного роду, настановчо-оцінної сфери, фіксовані настанови до інших**, сполучаються з цим же підкласом (92 ЛО, 237 СВ, 2,58). У більшості випадків вони виступають консоціативами, підсилюючи значення один одного. Значно менші зв'язки виявлено з прикметниками цієї ж категорії на позначення **оцінки інших і себе** (14 ЛО, 39 СВ, 2,78), **інтелектуальної сфери**, які вказують на **спрямування інтелектуальних станів за формою та змістом** (7 ЛО, 19 СВ, 2,71). Незначні показники сполучуваності встановлено з **біофункціональними прикметниками** та з підкласом **об'єктивних прикметників**. Отже, найвища частота сполучуваності (306 із 332 СВ)

спостерігається з прикметниками підкласу **живих істот, характерологічного роду**. Це означає, що аналізовані прикметники характеризують в основному людину, її характер, поведінку по відношенню до інших людей, емоційний стан, а також, певною мірою, інтелектуальні якості людини.

Прикметники, як відомо, можуть позначати не тільки об'єкти чи суб'єкти, але також і дію, виступаючи у предикативній позиції. Згідно з отриманими даними, розглянуті прикметники мають синтагматичні зв'язки з 22 підкласами дієслів, найбільш значущі – з дієсловами, що стосуються поведінки людини. Найчастіше (268 СВ) фіксуються сполучення з дієсловами **не-дії**, на позначення **стану**, а саме – **органічного буття**. Обсяг цього підкласу всього 3 ЛО (*bleiben* (4 СВ), *leben* (2 СВ) і *sein* (262 СВ)), це зумовлює такий високий показник їх вживаності й показує, що зазначені ад'єктиви значною мірою виступають частиною іменного присудка. Підклас дієслів загального процесу представлений тільки однією лексемою – *werden* із частотою 33 СВ та показником вживаності, відповідно, теж 33. Тож, на цих прикладах ми ще раз пересвідчуємося, що при мінімальному обсязі можливі максимальна частота та вживаність підкласу сполучуваних слів.

Як бачимо, частота вживання підкласу залежить певною мірою від кількості його складових елементів, проте повної відповідності між частотою вживання і обсягом підкласу не спостерігається. Що ж щодо уживаності підкласів, то видно, що високі показники для обсягу та частоти сполучуваності не завжди є гарантією високого показника вживаності. Так, у цьому конкретному випадку, найбільшу вживаність (2,79 та 2,66) продемонстрували підкласи з невеликими кількісними показниками. Зважаючи на те, що більша частина підкласів з високими показниками вказує на іменники, пов'язані з людиною, у нас немає сумніву, що досліджувані прикметники характеризують насамперед людину і все, що з нею пов'язане (мову, поведінку, вчинки). Найменше вони поєднуються з іменниками на позначення живої та неживої природи, характеристики явищ, різних об'єктів та матеріальних цінностей (*freches Auto*).

Найбільша *широта* сполучуваності у домінанти *frech* (0,95), решта прикметників мають набагато меншу широту сполучуваності. Порівнявши дані про частоту і широту вживання цих прикметників у текстах, можна твердити, що найбільш частотні прикметники є і найбільш поширеними, а отже, мають найширшу семантику. Однак, як показує дослідження, прикметники досліджуваного поля, за винятком домінуючої лексеми *frech*, дуже мало вживаються у публіцистиці.

Лексична сполучуваність прикметників на позначення зухвалої поведінки у моделі „слово + слово“. ЛСГ досліджуваних прикметників характеризується незначною кількістю частотних зв'язків з окремими ЛО виділених нами різночастиномовних семантичних підкласів. Можливо, це є наслідком відносно невисокої вживаності компонентів цього поля загалом. До найбільш частотних (з частотою не менше 3 СВ) належать сполучення:

- з **іменниками**: *frech* + *Kind* (19), *Junge* (14), *Mann* (13), *Mädchen* (14), *Fußballspieler* (15), *Spieler* (14), *Foto(s)* (9), *Auto* (7), *Spruch* (5), *Frage* (14); *unhöflich* + *Frage* (13), *Verhalten* (14), *Verspätung* (8); *grob* + *Missachtung* (8), *Beleidigung* (13); *beleidigend* + *Äußerung* (16), *Aussage* (7), *Weise* (6), *Inhalt* (3); *anstößig* + *Aussage* (7), *Bild* (6), *Begriff* (3), *Angebot* (4), *Inhalt* (7);

- з **дієсловами**: у сполученні із дієсловами ми теж не помітили значних показників лексичної сполучуваності, крім дієслова *sein*, що, на нашу думку, підтверджує предикативний характер цих прикметників: *frech* + *sein* (99), *spielen* (19), *etw., jmdn. finden* (16), *grinsen* (16), *lächeln* (15), *fragen* (15), *auftreten* (8), *wirken* (8), *verwandeln* (7), *klingen* (11), *behaupten* (13), *sagen* (13); *unhöflich* + *sein* (48), *werden* (14), *als ... empfinden* (14), *etw., jmdn. finden* (4), *als ... gelten* (12), *wirken* (10); *grob*+*verletzen* (7), *werden* (5), *missachten* (3); *beleidigend*+*sein* (54), *werden* (6), *als b. empfinden* (4), *etw. als b. bezeichnen* (4); *anstößig*+*sein* (38), *etw., jmdn. a. finden* (20), *als a. empfinden* (8), *als a. gelten* (5), *als a. melden* (5), *für a. halten* (3);

- з **прикметниками**: найбільш ваговою для досліджуваних слів виявилася сполучуваність з прикметниками свого ж підкласу, які

відзначаються значною семантичною спорідненістю, за рахунок чого виступають консоціативами. При цьому вони частіше підсилюють одне одного, ніж диференціюють: *frech* + *unverschämt* (16), *rotzig* (15), *mutig* (14), *vorlaut* (9), (*dumm*)*dreist* (7), *witzig* (8), *faul* (6), *souverän* (4); *unhöflich* + *grob* (7), *ziemlich* (8), *extrem* (7); *beleidigend* + *verletzend* (9), *grob* (5), *aggressiv* (8), *persönlich* (7), *dumm* (8); *anstößig* + *moralisch* (8).

Семантична сполучуваність прикметників на позначення зухвалої поведінки. Відомості про синтагматичні зв'язки досліджуваних ЛО було занесено до таблиць, на основі яких склалися чотирипільні таблиці для проведення статистичної обробки даних і визначення стандартних синтагматичних зв'язків і характеру цих зв'язків з кожним із визначених класів зокрема. Для знаходження наявності чи відсутності зв'язку між ознаками, що спостерігаються, у роботі був використаний загальноприйнятий у лінгвістиці критерій χ^2 . Міра зв'язку між ознаками була встановлена за допомогою коефіцієнту взаємної спряженості Чупрова (K) (детальніше див. [5]).

Тож, відповідно до результатів аналізу семантичної сполучуваності, прикметник *frech* характеризується найвищою частотою вживання в текстах (359 СВ). На основі опрацювання 12 складених чотирипільних таблиць було виявлено стандартні зв'язки лексеми *frech* з 8 підкласами іменників. Домінуючими за сполучуваністю з ЛО *frech* виявилися іменники на позначення професії, титулу, звання (46 СВ), мови та мовлення (30 СВ), людини за віковою, статевою та родинною ознаками (29 СВ). Однак, найбільш інтенсивні стандартні синтагматичні зв'язки виявлено в моделях зі значно нижчими показниками частотності: *frech* + підклас „Абстракції на позначення ролі, значення, принципу“ (8 СВ) – $\chi^2=32,88$, $K=0,23$ та *frech* + підклас „Люди, пов'язані певними взаємовідносинами“ (16 СВ) із величиною $\chi^2=31,5$ і $K=0,24$. Дещо нижчі результати встановлено для моделей: *frech* + підклас „професія, рід занять, титул, звання“ – $\chi^2=19,88$, $K=0,1$, *frech* + підклас „Людина за віковою, статевою та родинною ознаками“ – $\chi^2=17,76$,

$K=0,18$. Статистично значущі зв'язки виявлено також з іменниками на позначення природи (фауни) (8 СВ) – $\chi^2=10,76$, $K=0,14$, роботи, праці, продукту діяльності (5 СВ) – $\chi^2=6,69$, $K=0,1$, абстракцій, що позначають психічні явища у людині (12 СВ) – $\chi^2=5,53$, $K=0,1$, обсягу, виду, джерела інформації та знань (7 СВ) із $\chi^2=4,2$ та $K=0,09$.

Важливо зазначити, що підкласи „Мова та мовлення, тексти, літературні жанри та твори“ (30 СВ, $\chi^2=0,48$, $K=0,03$), „Власні назви“ (17 СВ, $\chi^2=0,11$, $K=0,01$), „Дії, вчинки, процеси“ (19 СВ, $\chi^2=0,26$, $K=0,02$), незважаючи на відносно високу частоту сполучуваності, виявилися статистично незначущими. Отриманий результат приводить до висновку, що частота вживання ще не є визначальним фактором впливу на інтенсивність синтагматичного зв'язку між ознаками.

Що стосується **синтаксичної сполучуваності**, то результати аналізу показали, що у цій ЛСТГ значно (майже у 5 разів) переважають **предикативна** та **адвербіальна** позиції – 695 із 846 СВ, у функції означення іменників чи займенників зафіксовано лише 151 СВ. Найчастіше в атрибутивній функції зустрічаються слова *frech* (87 із 359 СВ) та *flegelhaft* (8 із 36 СВ), прикметник *unhöflich* вживається надзвичайно рідко як атрибут. У **постпозиції** ми виявили тільки один із групи прикметників – *frech* (4 ВСВ). Такі показники спонукають нас погодитися із думкою Б. М. Задорожного, Б. В. Максимчука, Т.М. Струк (детальніше див. [5]), які вважають, що атрибутивна позиція прикметника виконує ідентифікуючу функцію і є постійною характеристикою позначуваної ним лексеми, а предикативна та адвербіальна – класифікуючу, та є непостійною, тимчасовою ознакою. Тому така значна перевага адвербіального та предикативного вживання досліджуваних нами прикметників може свідчити, на наш погляд, про те, що вищеназвані риси характеру не є сталими, а, радше, тимчасовими оцінними характеристиками, які здебільшого характеризують вчинки особи, спосіб її поведінки.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, отримані статистичні дані ілюструють: слова-домінанти визначених прикметникових

парадигм характеризуються найвищою частотністю вживання і великою широтою сполучуваності; величина обсягу підкласу слів не є визначальним чинником, що впливає на частоту вживання зі сполучуваними лексемами, так само, як висока частота вживання не обов'язково зумовлена великим обсягом підкласу; міра інтенсивності синтагматичних зв'язків не залежить від частотності вживання з виділеними підкласами слів; усі розглянуті компоненти утворюють стабільні синтагматичні зв'язки в основному зі словами, що позначають людину і все, що з нею пов'язане (мова, психічні явища, професія, дії, вчинки, поведінка тощо). У перспективі доцільно вивчити синтагматичні характеристики ЛСГ іменників з метою цілісного опису лексико-семантичного поля на позначення *зухвалої поведінки* в сучасній німецькій мові.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Дистрибутивный анализ значений и структурные семантические поля / Ю. Д. Апресян // Лексикографический сборник. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей. – 1962. – № 5. – С. 52-72.
2. Котелова Н. З. Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании) / Н. З. Котелова. – Л. : Наука, 1975. – 164 с.
3. Левицкий В. В. Семасиология : монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
4. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж.ун-та, 1989. – 192 с.
5. Липка С. І. Лексико-семантичне поле на позначення *зухвалої поведінки* в сучасній німецькій мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Липка Світлана Іванівна. – Львів, 2013.